

Vertellen op 't Bredero

Remko van Loon

*"Het verhaal is nog steeds het basismateriaal
voor alle menselijke communicatie."*

Peter Ustinov

Verhalen vertellen' is oorspronkelijk een serie lessen ontwikkeld aan het Bredero College in Amsterdam. Na een van de vele vertelfestivals in *De Balie* in Amsterdam vond een ontmoeting plaats tussen de leraren Nederlands van de school, Anne van Delft (de regisseur van het festival en zelf vertelster) en Olga Orman (schoolbegeleidster maar ook bekend vertelster). Samen met hen ontwikkelden zij onderwijs in spreken en luisteren dat als uitgangspunten heeft het leren vertellen en de kennismaking met de zogenaamde orale literatuur en daarvandaan met het lezen (en schrijven) van verhalen. Een grote inbreng hebben eveneens gehad Frans Foppe en de tientallen verhalenvertellers die in de loop der jaren op het Bredero hebben opgetreden. Alsook de leerlingen van wie velen zo goed meewerkten dat de spreek- en luisterlessen vaak tot de plezierigste en de spannendste van de lessen Nederlands zijn gaan behoren. Dat alles is nu meer dan tien jaar geleden begonnen, toen de leraren Nederlands van het Bredero College het besluit namen de spreek- en luisterlessen in het eerste jaar van het voortgezet (secundair) onderwijs grondig te veranderen. De – professionele – verhalenvertellers van wie de voorstellingen werden bijgewoond, hadden een diepe indruk achtergelaten. Wat een rijkdom aan inhoud, aan vorm, aan taal. Als de leerlingen eens ...

EERST VERTELLEN?

"Op het woordenhuis, droomde Helena Villagra, komen de dichters af. De woorden, opgeborgen in oude stopflessen, wachtten op de dichters en boden zich aan hen aan, gek van verlangen door hen gekozen te worden: zij smeekten de dichters naar hen te kijken, hen te ruiken, hen aan te raken, hen te likken. De dichters openden de stopflessen, betastten woorden met een vinger, en dan waren zij verguld of haalden hun neus op. De dichters waren op zoek naar woorden die zij niet kenden en ook zochten zij woorden die zij kenden maar die zij kwijt waren." (Galeano in *Kroniek van het vuur*) Zo zouden de leerlingen op zoek moeten gaan naar de woorden om hun verhaal te vertellen...

Het culturele aspect was niet de eerste reden om vertellessen in het programma Nederlands op te nemen. De onvrede met de lessen spreekonderwijs leidde tot de wens er een andere invulling aan te geven. Het spreekonderwijs bestond destijds in wezen uit het luisteren naar de spreekbeurten van de leerlingen en het geven van commentaar daarop. Toch stelde een moedertaal didactiek uit de jaren '50 van de vorige eeuw: *"In wezen en oorsprong is taal een mondeling communicatiemiddel"*. Waarna een pleidooi werd gehouden voor spreekonderwijs vanaf de dag waarop de

leerlingen de school binnenkomen, onder verwijzing naar de door het bedrijfsleven en de maatschappij gevoelde behoefte aan scholing in mondeling taalgebruik. *"Alleen als opzettelijk onderricht in spreken en luisteren een belangrijk onderdeel van het moedertaalonderwijs vormt, zal de school bij de leerlingen de vereiste actieve en passieve taalbeheersing kunnen aanbrengen."* Hieraan kan worden toegevoegd dat taal in de allereerste plaats mondeling wordt overgedragen. Juist ook leerlingen voor wie de schooltaal niet dezelfde is als de thuistaal zijn gebaat bij een mondelinge kennismaking met die 'nieuwe' taal.

Leerlingen moeten meer kunnen luisteren naar elkaar en aan de hand van voorbeelden en aanwijzingen in staat worden gesteld hun spreken te verbeteren. Probleem daarbij was en is de puberteit, en een eerste doel werd daardoor leerlingen 'te bevrijden' van hun spreekangst voor de klas of in een groep.

Taalverschillen en culturele verschillen worden vanzelfsprekend als ieder op zijn/haar eigen wijze durft te vertellen.

De lessen Nederlands in het voortgezet (secundair) onderwijs zouden altijd moeten beginnen met een 'cursus' vertellen. Leerlingen komen in het eerste leerjaar in een nieuwe situatie terecht, maar zij

nemen hun verworvenheden uit het basisonderwijs mee. Gehoopt mag worden dat zij tot in het zesde leerjaar gewend waren in klasverband belevenissen aan elkaar te vertellen. Door te spreken en te luisteren leren de leerlingen snel te wennen aan hun nieuwe omgeving, de nieuwe klasgenoten, de nieuwe leerkrachten; meer dan door te schrijven en te lezen. Taalverschillen en culturele verschillen worden vanzelfsprekend als ieder op zijn/haar eigen wijze durft te vertellen.

Met de vertellessen wordt ook beoogd dat de leerlingen met wat zij hebben geleerd, hun voordeel kunnen doen bij andere lessen als die over jeugdliteratuur en literatuur, alsmede het schrijven van verhalen. Ook kan bijvoorbeeld van de aanwijzingen in de vertellessen gebruik worden gemaakt bij het voordragen van poëzie of het maken van een rap. Tot slot kunnen de leerlingen met de vertellessen ook hun voordeel doen in alle volgende jaren van het voortgezet (secundair) onderwijs bij alle vakken.

EEN LESSENSERIE 'VERHALEN VERTELLEN'

De vertellers toonden ons dat leren spreken heel goed kan samengaan met leren vertellen. Overleg vond plaats met twee vertellers die zelf leraar waren geweest en ook werd onderzocht of wij zelf nog wel in staat waren een verhaal te vertellen. Kortom, gedurende twee studiemiddagen werden wij bijgeschoold. Daarna werden doelstellingen geformuleerd en afspraken gemaakt over een didactiek, een werkwijze. Vastgesteld werd dat alle leerlingen zouden moeten deelnemen aan de lessen, maar ook dat zij allen tijdens een optreden zouden moeten tonen wat zij hadden geleerd. De leraren hebben gezocht naar een spreek- en luisteronderwijs dat¹:

- (1) recht zou doen aan de doelen hiervan zoals o.a. geformuleerd in de didactiek Nederlands voor de basisvorming;
- (2) leerlingen zou aanspreken, ook bij veranderende leerlingenpopulaties;
- (3) overdraagbaar zou zijn naar andere onderdelen van het vak Nederlands;
- (4) overdraagbaar zou zijn naar andere vakken.

En dus startten de leraren van het Bredero een 'leerlingencursus' vertellen die moest uitmonden in een publiekelijk optreden tijdens een vertelfestival. Het project bevat – afhankelijk van te maken keuzes – vijf tot tien lessen van 50 minuten. Deze kunnen worden gegeven in zowel het eerste als in het tweede jaar van het voortgezet (secundair) onderwijs. Het doel van de afzonderlijke lessen wordt hieronder weergegeven.² De leerling:

(1) *maakt kennis met het vertellen.*

(De eerste les is in het vervolg van deze bijdrage volledig uitgeschreven.)

(2) *leert zich vrij te voelen onbekommerd zelf te vertellen.*

De leerling vertelt in een kring iets over een favoriet voorwerp (kledingstuk) en leert dat zintuiglijk te beschrijven; de leraar stimuleert en nodigt uit. Als voorbeeld van hoe zintuiglijk te vertellen, gebruik ik o.a. *Het verhaal van de zegeningen van Prins Konijn uit Waterschapsheuvel* van Richard Adams. Of *De slangen en de muizen*, een verhaal over vooroordelen dat ik heb opgetekend uit de mond van Vernon February (zie bijlage 1).

(3) *leert samen te werken en te memoriseren.*

Leerlingen leren samen te werken, waarbij zij elkaar helpen de verhalen te verbeteren. Zij leren ook hoe zij een verhaal kunnen onthouden zonder dat woord voor woord uit het hoofd te leren. De leraar vertelt een verhaal dat uitnodigt tot het maken van tekeningen en helpt de leerlingen door het verhaal met zoveel mogelijk zintuiglijke waarnemingen te kruiden.

(4) *leert de eigen fantasie te gebruiken.*

De leerlingen leren dat zij een verhaal niet letterlijk hoeven na te vertellen, maar met behulp van hun eigen fantasie het verhaal mogen 'inkleuren'. Daarbij maken zij gebruik van de hoogtepunten van een verhaal, zoals zij dat tijdens de vorige les hebben beleefd.

(5) *leert het verhaal te presenteren.*

De leerlingen geven zich rekenschap van wat zij hebben geleerd en laten zien dat zij het geleerde kunnen toepassen. Zij leren hun verhaal te presenteren aan de hand van aanwijzingen gegeven door de leerkracht; hierbij moeten zij alleen voor de klas staan. (Dit kan ook in les 10.)

(6) *herneemt het geleerde en bereidt zich voor op les 7.*

Deze les is met name bedoeld voor scholen die de lessen hebben verdeeld over twee leerjaren teneinde het geleerde op te halen. (Op het Bredero College worden echter alle lessen in het eerste jaar wekelijks gegeven tot aan de kerstvakantie.) Daarnaast is het doel dat leerlingen leren waar te nemen en daarbij in te zoomen op belangrijke onderdelen en die als het ware vergroot weer te geven. Een mooi voorbeeld is de beschrijving van *Meneer Griezel* door Roald Dahl.

(7) *leert uitvergroten en inzoomen.*

De leerlingen leren tijdens het vertellen onderdelen van hun verhaal uit te vergroten. Zij leren elkaar te helpen en samen te werken. Zij hanteren daarbij verschillende werkvormen. Als in een film geeft uitvergroten (of inzoomen op) een extra dimensie; laat het zien dat wat eerst, oppervlakkig gezien, een platte structuur had, door in te zoomen blijkt geeft van een bepaalde gelaagdheid. *Meneer Griezel* wordt steeds griezeliger

naarmate de waarnemer dichterbij komt. De luisteraar of toeschouwer raakt daardoor gefascineerder.

- (8) *leert wat wordt verstaan onder het perspectief van een verhaal.*

De leerlingen leren het begrip 'perspectief' (of 'gezichtshoek' dan wel woorden van gelijke strekking) en passen de kennis daarover toe. De leerkracht zorgt ervoor dat het verhaal dat hij vertelt, duidelijk verschillende personages kent en dat die ook uiteenlopende belangen hebben. Vervolgens laat hij leerlingen het verhaal navertellen vanuit het gezichtspunt van telkens wisselende figuren.

- (9) *leert verschillende soorten verhalen te onderscheiden.*

Leerlingen maken kennis met het begrip 'genre' en leren naar keuze door de leraar onderscheiden: sprookje, mythe, sage, legende en fabel, met de daarbij behorende kenmerken. Deze les is niet bestemd voor alle leerlingen, maar is een extra les die zich meer richt op de overgang van orale naar 'gewone' literatuur.

- (10) *geeft zich rekenschap van wat is geleerd.*

Afhankelijk van het niveau van de leerling wordt deze les besteed aan de presentatie van het verhaal (zie les 5), dan wel aan het toepassen van het geleerde op het schrijfonderwijs. De leerlingen wordt tijdens een klasgesprek in herinnering gebracht wat zij allemaal hebben geleerd tijdens de vertellessen. Vervol-

gens wordt hun verteld dat zij een opstel moeten schrijven waarbij zij het geleerde toepassen voor zover dat ook betrekking heeft op het schrijfonderwijs. Als onderwerp wordt gekozen: de vlucht van Hugo de Groot in een kist uit Slot Loevestijns. De opdracht luidt: *Vertel hoe Hugo de Groot plaats neemt in de kist en wat hij zintuiglijk allemaal ervaart tijdens zijn tocht naar de vrijheid.*

Op het Bredero College geven de leraren tot aan de kerstvakantie wekelijks een les 'vertellen' aan leerlingen van het eerste jaar voortgezet (secundair) onderwijs. Eind december (de maandagavond in de laatste lesweek) wordt een vertelfestival gehouden tijdens hetwelk leerlingen als vertellers zullen optreden. De lessen worden gegeven tijdens de uren Nederlands, omdat spreken en luisteren tot dit vakgebied behoort. De ervaring heeft geleerd dat ook enthousiaste leraren uit andere vakken heel goed in staat zijn deze lessen te geven. Leraren die vakoverstijgend willen werken, kunnen makkelijk aanhaken bij het vertelproject. Zo kan de muziekleraar een muzikale vertelling laten instuderen, d.w.z. een vertelling die wordt ondersteund door geluiden. De leraar tekenen kan affiches laten maken of illustraties bij het verhaal. Die illustraties kunnen dan worden getoond met behulp van een overheadprojector of een *Kamishibai* (een Japans houten vertelkastje dat de vorm heeft van een toneel).

Leraren die vakoverstijgend willen werken, kunnen makkelijk aanhaken bij het vertelproject.

VAN NIETS NAAR IETS: HET DURVEN VERTELLEN (LES 1)

DOEL

De leerlingen maken kennis met het onderwerp 'vertellen'. Zij leren enkele aspecten van het vertellen te onderscheiden en activeren hun voorkennis terzake.

WERKWIJZE

STAP 1: *Introductie / kennismaking – 5 minuten*

Zet de leerlingen in een kring. Vertel hun dat zij les in het spreken krijgen en in het bijzonder in vertellen. Informeer naar de voorkennis van de leerlingen. Wie heeft een vertelervaring? Besteed aandacht aan het volgende. De kring is een bekende werkvorm uit het basisonderwijs: het klassengesprek. Vertellen is een sociale gebeurtenis waarbij oogcontact heel belangrijk is. Het is een werkvorm die zich onderscheidt van bijvoorbeeld praten, de spreekbeurt, of het vertellen thuis aan de ouders. Vertellen is zeer geschikt als spreekonderwijs: de leerling leert over één bepaald gegeven te durven spreken, waarbij hij veel vrijheid kan nemen en niets uit z'n hoofd hoeft te leren. Hij leert duidelijk te spreken in een groep en hij leert dat hij zich mag vergissen. Les in spreken is dus niet in de eerste plaats: het corrigeren van (taal)fouten!

STAP 2: *Inleiding op het vertellen – 5 minuten*

Leg uit wat zo bijzonder en belangrijk is aan 'vertellen'. Doe dit eventueel in samenspraak met een leerling die vertelervaring heeft. Een verteller maakt een verhaal levend, zodat de luisteraar voor zich ziet wat de verteller 'uitbeeldt'. Zintuiglijke waarnemingen vormen daarom een belangrijk aspect van de vertelkunst. Bovendien stelt de verteller zich tot taak 'doorgever' te zijn van het verhaal. Hij moet – om zijn doel te bereiken – het publiek goed in de gaten houden om te zorgen dat, maar ook te controleren of iedereen meedoet. De luisteraar ontvangt het verhaal en probeert zich daarin in te leven. Hij valt de verteller niet in de rede, tenzij hij denkt het verhaal te kunnen verrijken; de luisteraar luistert, let op. Onderbreekt hij de verteller, dan is hij verplicht het verhaal over te nemen en uit te vertellen!

**Zintuiglijke
waarnemingen
vormen een
belangrijk aspect
van de vertel-
kunst.**

Vertellen onderscheidt zich dus van praten dat niet tot doel heeft de luisteraar mee te slepen in een andere wereld, of van het vertellen over bijvoorbeeld de lesstof; dit laatste kan ook wel het houden van een vertoog worden genoemd. Ten slotte vergelijkt de leraar het vertellen met de spreekbeurt op de lagere school en wijst op het probleem van alles uit je hoofd leren en de onnatuurlijke voordracht.

STAP 3: *Voorbeeldverhaal van de leraar – 15 minuten*

De leraar vertelt een verhaal, bijvoorbeeld 'Het verhaal van de kleermaker' (zie bijlage 2). Ieder verhaal waarin een kledingstuk of een belangrijk voorwerp een rol speelt, is geschikt voor deze beginles. (Zie hieronder: huiswerk voor de tweede vertelles.) Tijd en plaats waar een verhaal zich afspeelt, kunt u gemakkelijk wijzigen. Belangrijk is echter wel dat u zeer

veel woorden gebruikt die verwijzen naar zintuiglijke waarnemingen! Ieder ander verhaal waarin een leerling veel kan zien, horen, ruiken, proeven of voelen leent zich voor dit lesge-deelte.

STAP 4: De leraar wijst de leerlingen op enkele aspecten van het vertellen – 10 minuten

Bevraag de leerlingen. Wat is hun opgevallen? Waarop heeft u de nadruk gelegd? Deel de leerlingen alvast de huiswerkopdracht mee. Vraag vervolgens of er leerlingen zijn die al een verhaal kennen; bijvoorbeeld een verhaal dat zij van hun opa of oma hebben gehoord. Als dat zo is, nodig hen uit dat verhaal te vertellen. Dwing echter niemand een verhaal te vertellen. Benoem na afloop uit de volgende punten die onderdelen die duidelijk aanwezig waren.

Naar aanleiding van het door u vertelde verhaal deelt u mee dat:

- van 'niets' een verhaal kan worden gemaakt (*'met een lap stof heeft u bij wijze van spreken het verhaal over de kleermaker gevuld'*);
- vooral het aanschouwelijk maken erg belangrijk is (dus: de zintuiglijke waarnemingen zien, horen, voelen, ruiken, proeven);
- een verhaal van bijzondere betekenis is voor de verteller (hij moet er iets mee hebben; het moet voor hem van belang zijn);
- het vertellen in de tegenwoordige tijd het verhaal actueler, spannender maakt;
- het noemen van een titel voorafgaand aan het verhaal niet noodzakelijk is, maar kan helpen de spreekangst te overwinnen en het publiek oproepen tot aandacht;
- een mooie eerste zin erg belangrijk kan zijn, omdat deze nieuwsgierigheid kan oproepen of de inhoud weer kan geven. Zo'n eerste zin kan bijvoorbeeld zijn: *'Ken je het verhaal dat over niemand gaat?'*, of: *'Zij was heel bang. Een oogoperatie...'*

STAP 5: Enkele leerlingen vertellen wat zij die ochtend hebben gedaan of iets wat aansluit bij het voorbeeldverhaal; de leraar geeft aanwijzingen – 15 minuten

Wijst de leerlingen erop dat zij nogal eens denken 'niets' te hebben meegemaakt. Laat als voorbeeld een paar leerlingen vertellen wat zij die ochtend hebben gedaan. Geleerd wordt dat simpele verhaaltjes met behulp van de onder stap 4 genoemde aspecten kunnen worden uitgebouwd tot een verhaal. Bijvoorbeeld over wat is gebeurd vanaf het ontwaken tot aan het moment dat zij op school aankwamen. Of over iets wat hun die ochtend is opgeval-len. Doel is het belang van waarnemen te tonen, alsmede het stimuleren van vertellen met behulp van zintuiglijke waarnemingen.

Huiswerk voor de tweede vertelles: 'Vertel het verhaal over een bijzonder kledingstuk of geliefd voorwerp'

De leerling zoekt thuis een bijzonder kledingstuk of een bijzonder voorwerp als een sieraad. Hij bekijkt het zeer nauwkeurig, zodat hij in staat is in de klas te beschrijven hoe het eruit ziet, hoe het voelt, ruikt, smaakt of klinkt. Wat het is, waarvan het is gemaakt. Bovendien moet hij vertellen waarom dit kledingstuk, voorwerp zo bijzonder is dat hij het heeft uitgekozen. Wat heeft hij ermee? Hoe is hij eraan gekomen? Zit daar een verhaal aan vast? Hij mag het meenemen naar school, maar pas te voorschijn halen, als zijn vertelling is beëindigd. Deze huiswerkopdracht vormt voor de meeste leerlingen geen enkel probleem. Integendeel, veelal wordt zeer enthousiast verteld over dierbare herinneringen. De leerling wordt de eer-

ste lessen nooit gedwongen het verhaal over zijn lievelingsvoorwerp (kledingstuk) te vertellen. En uiteraard vindt feedback plaats op een positieve manier: *"Ik zie het kledingstuk al voor me. Kun je nog vertellen hoe de stof aanvoelt, hoe die ruikt, waarom dit kledingstuk zo bijzonder voor jou is?"*

TAL VAN THEMA'S

Van essentieel belang is dat de leerlingen iets met het onderwerp van hun verhaal hebben. Dit werkt inspirerend en vergemakkelijkt het gebruiken van de zintuiglijke waarnemingen, alsmede het memoriseren (waaraan nog apart aandacht wordt besteed in een van de lessen; het opschrijven van de vertelling is dan ook niet toegestaan).

Zo heeft ieder mens zijn/haar eigen verhaal, het verhaal van al die ogenblikken, ergens, daarom en op die manier...

Bovendien biedt dat mogelijkheden tot uitbreiding van het onderwerp. Het project kan bijvoorbeeld buurtgericht zijn, d.w.z. dat de stadswijk waarin de leerling woont, een van de onderwerpen zal zijn of enkele van de bewoners daarbij betrokken kunnen worden. Het opent tevens de mogelijkheid het interview te gebruiken als werkvorm. Immers (groot)ouders en andere familieleden, alsmede buurtbewoners kunnen worden ondervraagd over verhalen die bij de buurt behoren. Deze dienen dan als inspiratiebron voor de vertellingen.

Uiteraard kunnen tal van andere thema's onderwerp zijn van een vertelfestival. Waar echter voor gewaakt dient te worden, is dat leerlingen terugvallen op de rubriek 'gebroken armen en benen'. Zij vinden (bloedige) voorvallen vaak zeer interessant, zodat het wijs lijkt hun te verbieden sensatieverhalen 'à la Paparazzi' te vertellen. Doet men dit niet, dan luistert men al gauw naar tientallen dezelfde ongeluks- en moordverhalen,

wat zeker niet de bedoeling van de vertellingen is.

Een leerling vertelt in de klas over de watersnoodramp in Tuindorp-Oostzaan te Amsterdam in 1960 en hoe de grootouders daarna zijn verhuisd naar de Kinkerbuurt. Vervolgens verhaalt iemand anders over haar grootmoeder die vroeger uit Suriname is weggegaan, omdat haar dorp in het kader van het Brokopondo-project onder water is gezet. Daarna vertelt een leerling waarom hij de verre tocht naar Mekka en Medina heeft ondernomen. Een ander kind vertelt het verhaal *De duivelskunst* dat zo mooi is weergegeven door Isaac Bashevis Singer, het verhaal waarin het kaarslicht op Chanoeka-avond zo'n belangrijke rol speelt. *"Er was eens een keer, één keertje maar, het verhaal van een enkel ogenblik, één enkel ogenblik; het hoe, wat, waar, zal ik u zeggen."* Zo heeft ieder mens zijn/haar eigen verhaal, het verhaal van al die ogenblikken, ergens, daarom en op die manier...

ZINTUIGLIJKE WAARNEMINGEN

De leukste lessen (2, 3 en 4) zijn vaak de eerste lessen waarin leerlingen proberen iets te vertellen over een geliefd voorwerp of kledingstuk. En de les waarbij zij leren een soort *storyboard* te maken bij een voorbeeldverhaal van de leraar. De opdracht luidt: *Welk onderdeel van het verhaal werd zo goed verteld dat je het als een plaatje voor je zag?* Het tekenen van een *storyboard* – in de klas spreek ik meestal van

diaserie met dia's van de hoogtepunten van het verhaal – helpt opnieuw te visualiseren, maar is ook een belangrijk hulpmiddel bij het memoriseren. Bij deze les moeten leerlingen enkele aspecten uit het voorbeeldverhaal verbeelden. In de les dienen zij het verhaal zo na te vertellen dat de anderen kunnen raden welk fragment zij hebben getekend. Hierbij speelt de zintuiglijke waarneming opnieuw een grote rol.

Eigenlijk laten leerlingen zich altijd meeslepen door de voorbeelden die worden aangereikt. (Bruikbare voorbeeldverhalen vindt u in de bibliografie bij dit artikel.) De leraar vertelt over de trouwjurk die hij voor zijn vrouw heeft gekocht om haar – tijdens de overhandiging van deze verrassing – ten huwelijk te kunnen vragen. Hij beschrijft de jurk door te vertellen hoe die eruit ziet, hoe de stof aanvoelt, ruikt en zelfs hoe de wijde rok ervan ruiste toen zijn vrouw de jurk had aangetrokken. Zo gebruikt hij ook in het verhaal van de Perzische kleermaker zoveel mogelijk de zintuiglijke waarnemingen.

FEEDBACK

Tijdens en na iedere les geeft de leraar feedback, waarbij hij gebruik maakt van een lijst met tien aandachtspunten voor het vertellen. Bij voorbeeld:

AANDACHTSPUNT 1: *de voorbereiding*

- herinneren met behulp van beelden;
- niet zinnen uit het hoofd leren;
- terugdenken aan hoe het was;
- de gevoelens die bij het verhaal passen, worden opgeroepen;
- de bijzondere betekenis die het verhaal heeft, wordt teruggehaald.

Echter ook de leerlingen helpen elkaar door in de verhalen van klasgenoten aan te duiden welke aanwijzingen van de leraar zij hebben herkend. Daarvoor is het dan ook noodzakelijk hen in tweetallen of in groepjes te laten werken. Iedere volgende les wordt begonnen met het terughalen van het geleerde en het verzoek dat tijdens de komende les te gebruiken.

BEREIKTE RESULTATEN

Met enige voorzichtigheid mag de verbetering van kennis, vaardigheid en strategie zoals die genoemd worden in de volgende onderdelen, worden gezien als (juist) tot stand gekomen ten gevolge van de vertellingen.

Uitbreiding van de taalschat

Leerlingen ontvangen talige aanwijzingen ter verbetering van hun taalgebruik. De woordenschat wordt bijvoorbeeld uitgebreid door woorden te kiezen die beter passen bij het onderwerp. Maar ook leren zij nieuwe woorden uit elkaars verhalen. Verbanden binnen de tekst worden duidelijk gemaakt en hiervoor worden relatiewoorden gekozen. Ook moet het taalgebruik worden afgestemd op het publiek.

Zelfs leerlingen die moeite hebben met spreken – dus ook die ene leerling die stottert – vertellen hun verhaal.

Spreken in het openbaar

Leerlingen leren in de klas een verhaal te vertellen. Niet alleen aan elkaar in tweetallen en in groepjes, maar ook staand vóór de klas, waarbij zij moeten proberen de aandacht vast te houden en op een aantal aspecten van het spreken acht te slaan, zoals de uitspraak en verstaanbaarheid, melodie, klemtoon. Zelfs leerlingen die

moeite hebben met spreken – dus ook die ene leerling die stottert – vertellen hun verhaal. Op de festivalavond die de serie lessen altijd afsluit, treden alle leerlingen op voor een publiek van veelal 40 tot 70 volwassenen en zo'n 25 klasgenoten.

Het maken – schrijven – van een verhaal

Leerlingen leren een verhaal te componeren. Tal van aanwijzingen die zij hierbij ontvangen zijn overdraagbaar op de steloefeningen, zoals de (logische) opbouw van een tekst, het belang van een goede titel, de inhoud van de eerste en de laatste zin, de rode draad in het verhaal en het perspectief. Omgekeerd stellen ze de leerlingen in staat een gelezen verhaal beter te begrijpen en te beoordelen.

Nederlands als tweede taal

Leerlingen die thuis een andere taal spreken, of een dialect, zijn soms beter in staat de lessen te volgen en aan te geven waarmee zij problemen hebben dan tijdens de andere lessen Nederlands. Hun problemen vallen mede daardoor eerder op en zij kunnen als gevolg daarvan ook sneller worden geholpen.

Literatuur en lezen

Vertellen is een onderdeel van de orale literatuur en de lessen brengen de leerling daar in ieder geval mee in contact. Het vertellen wordt dan ook gebruikt als een introductie op de jeugdliteratuur en de literatuur. Het dichterbij brengen van cultuur in de breedste zin van het woord en van de orale literatuur in het bijzonder moet ertoe leiden dat leerlingen meer belangstelling krijgen voor het lezen van verhalen. Het voordragen van poëzie wordt na de vertellessen niet meer ervaren als beangstigend. Van de aanwijzingen in de vertellessen kan opnieuw gebruik worden gemaakt voor de instructie bij het voordragen.

Verschillende werkvormen

Behalve met de klassikale instructie maken de leerlingen kennis met het werken in tweetallen en in groepjes. Ook het houden van een interview komt aan de orde. Het zelfstandig kunnen werken wordt op een vanzelfsprekende manier ingeoefend.

Vakoverstijgend

De vertellessen zijn in hoge mate vakoverstijgend. De leraren geschiedenis en aardrijkskunde, Engels, Frans, muziek en tekenen zijn op de een of andere manier betrokken bij de lessen. Rechtstreeks door een muziekverhaal en illustraties bij de verhalen te laten maken, of zijdelings door leerlingen aan te moedigen verhalen uit de 'eigen' geschiedenis en aardrijkskunde te vertellen tijdens de les. De studievaardigheden die aan de orde komen, sluiten aan bij de studielessen en zijn uiteraard van belang voor alle vakken. De volgende studievaardigheden worden geoefend en/of gebruikt tijdens het project: uit het hoofd leren, aantekeningen maken, plannen, probleem oplossen, het beoordelen van eigen kunnen en prestaties.

Verschillen vormen een verrijking

Leerlingen ervaren dat verschillen tussen mensen normaal zijn, zoals de verschillen tussen man en vrouw, maar ook dat die verschillen iets kunnen toevoegen aan hun eigen leven. Doordat zij allen in wezen over zichzelf vertellen, ontdekken zij ook dat zij gelijken zijn en accepteren zij hun verschillen als vanzelfsprekend, wat de sfeer in de klas duidelijk ten goede kan komen. Het vertelproject heeft dus een intercultureel aspect. Eigen verhalen, maar bijvoorbeeld ook muziek, worden geplaatst naast verhalen uit andere culturen, waarbij ernaar wordt gestreefd niet te stigmatiseren. Niet het laten ontdekken van het eigene van een Nederlandse, Indonesische, Surinaamse,

Antilliaanse, Chinese, Turkse of Marokkaanse cultuur staat voorop, doch het leren omgaan met verschillen tussen mensen. Dit rechtvaardigt tevens de keuze voor een van de onderwerpen waarover moet worden verteld: de eigen leef- en woonomgeving.

Kerdoelen (eindtermen)

De kerndoelen voor Nederlands in de basisvorming worden bereikt ten aanzien van het spreken voor een bekend publiek en het luisteren. De leerlingen treden op in de klas en 's avonds op school voor familieleden en belangstellenden. Zij luisteren tijdens de oefenlessen naar elkaar als zij instructie of een eigen mening gaven, waarbij zij dus eveneens doelgericht en intensief luisteren. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de taal zelf, wordt de taal beschouwd en wordt de transfer van het geleerde naar het schrijf- onderwijs gestimuleerd. Sociale vaardigheden spelen een belangrijke rol gedurende het gehele project.

Persoonlijke ervaring

Vertellen heeft alles te maken met het begrijpen van de wereld om ons heen. Met 'hoe te leven?' Aboriginals bijvoorbeeld geven die alledaagse, praktische kennis door in hun verhalen. Zij, maar zij zeker niet alleen, hebben in de loop van hun bestaan van eeuwen en eeuwen een kennis- en cultuursysteem opgebouwd waarin alle facetten van het dagelijks leven zijn geïntegreerd. Natuur, godsdienst, filosofie, kunst vormen één samenhangend geheel. In de westerse maatschappij is het vertellen van verhalen helaas veelal teruggedrongen tot de salon van enkelen op sommige plekken. In onze

maatschappij wordt het antwoord op 'hoe te leven?' gegeven door godsdienst, filosofie, politiek, kunst, psychologie en wetenschap. Maar uit de persoonlijke verhalen van leerlingen blijkt hoezeer zij nog steeds het vertellen nodig kunnen hebben om betekenis te geven aan wat om hen heen gebeurt.

TEN SLOTTE

De ervaring heeft mij geleerd dat collega's nogal eens denken dat het onmogelijk is leerlingen te leren vertellen. Zelfs als zij mijn leerlingen hebben zien optreden; met enige regelmaat hebben ze opgetreden voor radio, tv en in het theater. Toch laten collega's zich moeilijk overtuigen; veelal denken zij dat ze zelf geboren vertellers dienen te zijn. Niets is minder waar. Om deze reden vertel ik belangstellende collega's echter wel dat het de voorkeur verdient dat zij zich eerst gedurende twee (of drie) studiemiddagen laten 'bijscholen'. Natuurlijk is het mogelijk met alleen de 'papierwinkel' van de lessen zelf aan de slag te gaan. Zo is het uiteindelijk ook min of meer op het Bredero begonnen.

Vertellen heeft alles te maken met het begrijpen van de wereld om ons heen. Met 'hoe te leven?'

Daarnaast is de invoering van vertellessen een kwestie van samenwerking tussen leraren. Het gehele team (Neerlandici), daarbij gesteund door de schoolleiding, moet willen delen in de vreugde van het vertellen.

*Remko van Loon
Hage Weer 26-C
NL-1151 EP Broek in Waterland
rwwloon@planet.nl*

Noten

- 1 Een uitvoeriger verantwoording kan bij de auteur van dit artikel worden verkregen.
- 2 In opdracht van de Stichting Lezen heeft Bazar een lessenspakket samengesteld voor leerlingen van het vmbo (voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs) ter stimulering van het lezen. Daarin zijn deze vertellessen ook opgenomen. Het Bazarpakket of onderdelen daarvan zijn te verkrijgen bij Uitgeverij Partners, Postbus 8639, NL-3009 AP Rotterdam, fax 00-31-10-407 16 44, E-MAIL partners@ced.nl. De prijs per onderdeel kan je bekijken op de website (www.bazarweb.nl).

Bibliografie

Praktijk en achtergrond

De Nijs, Pieter: Het vertellen weer levend maken. Vertelculturen in Nederland. *Bzzlletin* 239 (oktober 1996).

De Vroomen, Jacques (red.): In het begin was het woord. Over vertellen, theater & educatie. *Kwartaalschrift voor drama* 2/1 (zomer 1995).

Foppe, F., A. van Delft, e.a.: *Reader t.b.v. de studiebijeenkomst 'Vertellen' in het kader van het zevende Vertelfestival*. Amsterdam: Stichting Vertelfestival en KOM-OP, 27 december 1991.

Orman, Olga: *Kamishibai, de magie van het Japans verteltheater*. Amsterdam: ABC, 1996.

Van Loon, R.W.: Een vertelfestival, of hoe de tijger werd gedood met een kokosnoot. *Levende Talen* nr. 472 (september 1992).

Van der Wurff, Bram: Ik heb iets te zeggen, maar hoe moet ik het vertellen? (1-5) *De Vacature*, (oktober 1991-november 1992).

Vertellen. Themanummer *Raster* 61 (1993).

Verhalenbundels

Niet opgenomen zijn de talloze boeken waarin sprookjes, legenden e.d. verzameld zijn, als *De sprookjes van Grimm*, *Andersen*, *Moeder de Gans* en *Duizend en één nacht*. Evenmin worden genoemd de vele vooroorlogse delen die uitgeverij Thieme in

Zutphen bezorgde, als *Nederlandsche Sagen en Legendes en Mythen en Legendes uit de Middeleeuwen*. Ten slotte zijn ook niet opgenomen de godsdienstige verhalen uit de belangrijkste geloofsboeken en verhalen uit de Nederlandse literatuur als de ridderromans, bijvoorbeeld *Karel ende Elegast* en de kluchten, bijvoorbeeld *De klucht van de koe van Bredero*.

Adams, Richard: *Waterschapsheuvel*. Utrecht/Antwerpen: Uitgeverij Het Spectrum, 1974.

Baart W. J. H.: *Cuentanan di Nanzi* (Ned. en Pap.). Oegstgeest, 1984.

Bezzazi, Abdelkader & Maarten Kossmann: *Berber Sprookjes uit Noord-Marokko*. Amsterdam: Bulaaq, 1997.

Bruna Sprookjes, Mythen en Legendes. Utrecht/Antwerpen: A.W. Bruna & Zoon.

Buber, Martin: *Chassidische Vertellingen*. Katwijk: Servire, zesde druk 1989.

Castenmiller, Monique e.a.: *Hoe de zon gestrikt werd. Verhalen uit Australië, Nieuw Zeeland en andere eilanden in de Stille Zuidzee*. Houten: Van Holkema & Warendorf, 1996.

Castenmiller, Monique e.a.: *Wat de sterren voorspelden. Verhalen uit Azië*. Houten: Van Holkema & Warendorf, 1993.

Castenmiller, Monique e.a.: *De geboorte van de rivier. Verhalen uit Afrika*. Houten: Van Holkema & Warendorf, 1994.

Dros, Imme: *Odysseus, een man van verhalen*. Amsterdam: Querido, 1990.

Ferrier, Johan & Noni Lichtveld: *Het grote Anansi boek*. Den Bosch: NBLC, 1986.

Galeano, Eduardo: *Het begin. Kroniek van het vuur 1*. Amsterdam: Novib/Van Genneep, 1986.

Hooyberg, Liesbeth & Luiz Henrique Yudo (medew.): *De vlekken van de maan. Verhalen uit Latijns-Amerika*. Houten: Van Holkema & Warendorf / Novib, 1992.

Kobas, Ufuk & Nasreddin Hodja: *Achterstevoren toch de goede kant op*. 's-Hertogenbosch: Aldus.

Lilypaly-de Voogt Ada: *De boom vol schatten. Vertellingen uit de Molukken*. Utrecht: Steunpunt Educatie Molukkers, 1993.

Ovidius: *Metamorphosen* (vertaald door M. d'Hane-Scheltema). Amsterdam: Athenaeum – Polak & Van Genneep, zevende druk 2000.

Rushdie, S.: *Haroen en de zee van verhalen*. Utrecht: Veen, 1990.

Ryder A.W.: *Panchantantra. Het klassieke boek met fabels uit India*. Deventer: AnkHermes, 1992.

Schami, Rafik: *Een handvol sterren*. Baarn: Fontein, 1987.

Schami, Rafik: *Vertellers van de nacht*. Baarn: Fontein, 1991.

Schami, Rafik: *De toverkast*. Baarn: Fontein, 1991.

Schami, Rafik: *Sprookjes uit Malula*. Baarn: Fontein, 1993.

Shannon, George & Peter Sis: *Hoe Aap en zijn 99 familieleden door vuurvlieg verslagen worden en andere raadsels uit de hele wereld*. Amsterdam: Ploegsma, 1992.

Sprookjes uit de Wereldliteratuur. Rijswijk: Elmar (27 delen).

Tauvel, Jean Paul: *Vertelsels en verhalen van Marokko. Djeha-Jakhals en andere verhalen*.

Ten Berge, H.C.: *Mythen en fabels van noordelijke volken*. Amsterdam: Meulenhoff, 1987.

Van Hest, Jos & Saskia van der Valk (red.): *Feestverhalen*. Haarlem: Gottmer, 1996.

Visser, Marjo (red.): *Kantjil*. Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen, 1989.

Volkverhalen uit kleurrijk Nederland. Rotterdam: Lemniscaat, 1991.

Vriens, Jacques: *Grootmoeder wat heb je grote oren, klassieke sprookjes opnieuw verteld*. Houten: Van Holkema & Warendorf, 1996.

Weijdem, Marja e.a. (medew.): *Wie van ver komt, kan veel verhalen sprookjes, mythen en legenden verteld door vluchtelingen*. Amsterdam: VluchtelingenWerk, 1990.

Wenchun: *Wijze verhalen uit het oude China*. Brugge: Deltas, 1996.

Video's

Aan de hand van de verteller. Vertellen in geuren en kleuren. Nederlands Centrum voor Volkscultuur (Postbus 13113, NL-3507 LC Utrecht, tel. 00-31-30-2760244, fax 00-31-30-2736111)

Bredero Vertelfestival. Video-opname ten behoeve van de Taalunie-Onderwijsprijs 2001 (www.taalunie.org/onderwijsprijs/)

Many Voices, One World. Televisieserie van de NOS

Vertellen op het Bredero Lyceum. Mentor Magazine (www.teleacnot.nl/sites/mentor_magazine/index.htm)

Bijlage 1

Op het ogenblik dat ik dit artikel schrijf, is Nederland geschokt door de moord op een politicus. Een van de verhalen, die ik heb opgetekend uit de mond van Vernon February, gaat over vooroordelen. Het wordt door mij nog wel eens gebruikt als voorbeeldverhaal om aan te geven welke de oorspronkelijke functie was van het verhalen vertellen, afgezien van amusement. Of als voorbeeld van hoe zintuiglijk te vertellen. (RVL)

DE SLANGEN EN DE MUIZEN

In 't veld in Afrika waar de zon scheen, woonde moeder slang met haar drie kleine slangetjes. Toen de zon 's morgens in het oosten opkwam en over Afrika scheen, gingen de slangetjes op onderzoek uit in Afrika. Zo gleden ze, pssssssssjj..... pssssssssjj door Afrika.

Honderd meter verder in hetzelfde veld woonde moeder muis met haar drie kleine muisjes. Toen 's morgens de zon opkwam en over Afrika scheen, renden de muisjes door 't veld, piep pieppiep piep piep..... Precies in 't midden, tussen 't huis van de slangen en 't huis van de muizen, was een meertje. 't Water was zo helder dat als de Afrikaanse zon scheen, 't leek alsof miljoenen en miljoenen diamanten op 't water schitterden.

De slangetjes verkenden 't veld, pssssssssjj..... En de muisjes renden rond, piep pieppiep piep..... Allemaal kwamen ze bij 't meertje. En voor 't eerst in Afrika, terwijl de zon zo prachtig scheen, voor 't eerst bij dat meertje, zagen de muisjes de slangetjes. De muisjes keken naar de slangetjes en zeiden: "Jullie, wat voor dieren zijn jullie? Jullie zijn alleen een lange dikke staart met een grappig geluid: pssssssssssjj. Wat zijn jullie?" Ze zeiden: "Wij worden slangen genoemd." En de slangetjes keken naar de muisjes en zeiden: "En jullie, wat voor grappige dieren zijn jullie? Met jullie grappige kopjes, grappige lijfjes, grappige pootjes, grappige staarten en grappige piep-geluiden. Wat zijn jullie?" "Wij? Wij zijn muizen", zeiden ze.

De muizen keken naar de slangen, in Afrika, en de slangen keken naar de muizen, want ze hadden elkaar nog nooit ontmoet. En toen gingen ze spelen met elkaar en dat vonden ze heel prettig en ze waren heel gelukkig. En ze spetterden rond in 't water in Afrika. Voor 't eerst muizen en slangen tezamen. En toen de schemering viel, gingen de muisjes naar huis, piep pieppiep piep..... En de slangetjes, pssssssssssjj.....

En toen de slangetjes hun moeder zagen, vroeg de moeder: "Wat hebben jullie vandaag gedaan?" Ze zeiden: "We hebben zulke grappige beestjes gezien. Met een grappig lijf en een grappige staart en ze maakten grappige piep-geluiden. En ze

noemden zichzelf muizen.” En moeder zei: “Weten jullie dan niet dat wij, slangen, ons voeden met muizen? Weten jullie niet dat jullie ze moeten opeten?” De slange-tjes in Afrika hadden nog nooit gehoord dat muizen hun vijanden waren en dat ze muizen moesten opeten.

En toen de muisjes thuis kwamen, vroeg de moedermuis: “Wat hebben jullie vandaag gedaan, kinderen?” En ze zeiden: “We hebben zulke grappige dieren gezien. Ze hadden maar één dikke lange staart en ze noemden zichzelf slangen.” “Slangen,” riep moedermuis, “weten jullie dan niet dat slangen onze vijanden zijn en dat ze ons opeten?” De muisjes pieperdepiepten van angst. Zij hadden niet geweten dat slangen hun vijanden waren.

En de volgende dag, toen de zon opkwam, verkenden de muisjes nieuwsgierig ‘t veld, piep pieppiep piep..... En de slangetjes, nieuwsgierig naar die beestjes die muizen genoemd worden en die ze hoorden op te eten, gleden door ‘t veld, pssssss-ssssjj..... En ze ontmoetten elkaar bij het meertje, waar de zon op scheen, zodat ‘t leek alsof miljoenen en miljoenen diamanten erop dansten. Toen de slangetjes dichterbij kwamen, bij de muisjes, deden de muisjes piep pieppiep piep..... van angst. En de slangetjes zeiden: “Gisteren, gisteren speelden jullie met ons. Gisteren waren we vrienden. We spetterden rond in ‘t water en we vonden elkaar leuk.” De muisjes zeiden: “Gisteren, gisteren spraken we met onze moeder. Gisteren heeft zij ons verteld wat jullie zijn. Gisteren wisten we niet dat jullie vijanden zijn”, zeiden ze. En de muisjes in Afrika schoten weg door ‘t veld, piep pieppiep piep.....

VERNON FEBRUARY: Verhalen humaniseren de wereld

Bijlage 2

HET VERHAAL VAN DE KLEERMAKER

Er was eens een kleermaker die heel lang geleden leefde. Lang geleden, want tegenwoordig worden kleren gemaakt in grote ateliers. Wie van jullie kent nog een kleermaker, een man die in kleermakerszit gezeten met naald en draad – dus zonder machine – een pak in elkaar zet? Nu deze kleermaker deed dat met naald, draad en een vingerhoed. Hij leefde in een land hier ver vandaan dat nu Iran, maar toen Perzië heette.

In Perzië regeerde een koning die daar sjah werd genoemd. Deze sjah ontving heel vaak geschenken van andere vorsten die uit vreemde landen kwamen. Zo bezat hij een kamer vol met de prachtigste stoffen; stoffen uit Nepal, uit China, uit Engeland. Op een dag bestelde de sjah de kleermaker bij zich. Deze snelde naar het paleis in de hoop een opdracht te verkrijgen en hij werd niet teleurgesteld: de sjah droeg hem op uit een van zijn prachtigste zijden stoffen een kostuum voor hem te maken.

De kleermaker keerde terug naar huis met de rol stof waaruit het kostuum gemaakt moest worden. De stof had een prachtige dieprode kleur waar een soort satijnen glans overlag; je kon wel zien dat dit een van de kostbaarste stoffen was die de sjah bezat. En om het kostuum nog mooier te laten zijn, nam de kleermaker zich voor het lijf van de jas, de mouwen en de broek te versieren met goudbrokaat. Jullie weten wat goudbrokaat is? Goudbrokaat is een gebloemde stof die is doorweven met gouddraad.

Toen de kleermaker zijn opdracht had voltooid, keerde hij met kloppend hart terug naar het paleis van de sjah. Wat zou deze van het kostuum vinden? Nadat de bedienden de sjah hadden gewaarschuwd werd de kleermaker naar een grote kamer gebracht, waarin verscheidene spiegels zo waren opgehangen, dat iemand zichzelf van alle kanten kon bekijken. De sjah trad binnen en de kleermaker overhandigde hem het kostuum. Bewondering verscheen in de ogen van de koning; hij trok zich even terug en verscheen niet lang daarna in het nieuwe kostuum. Hij draaide voor de spiegels heen en weer; de kleermaker keek vol verwachting toe. Eindelijk zei de sjah dat hij zeer tevreden was, ja het kostuum was buitengewoon mooi. Hij was zelfs zo tevreden dat hij de kleermaker behalve zijn loon als beloning de rest van de kostbare stof schonk die hij had gebruikt voor zijn kleed. Dolgelukkig keerde onze kleermaker terug naar huis.

Thuis besloot hij van de stof een jas voor zichzelf te maken; een jas die hem altijd zou herinneren aan de opdracht die hij zo goed had uitgevoerd en de beloning die hij daarvoor had gekregen. Dus vervaardigde hij een prachtige lange jas waarin hij zich vaak vol trots buiten vertoonde. Als hij dan op de markt liep, keek iedereen op

om zijn jas te bewonderen. Maar na een aantal jaren begon de jas te slijten; vooral de ellebogen en de randen van de mouwen waren lelijk als gevolg van zijn dagelijkse bezigheden. Nu besloot de kleermaker de mouwen en de lange panden te verwijderen en van de rest een hes te maken. Nog vele jaren werkte hij gekleed in dit mooie hes aan vele opdrachten. Maar ja, ook het hes sleet; eigenlijk was alleen het rugpand nog de moeite van het bewaren waard. En aangezien hij niet echt afstand kon doen van de stof, maakte hij uit dit rugpand een prachtige sjaal.

Vol trots droeg hij de sjaal. Maar tijdens het eten morste hij er wel eens op en ook veegde hij zijn handen er wel eens aan af; dus na nog wat jaren – vele jaren waren nu verstreken sinds hij het kostuum van de sjah had genaaid – was de sjaal niet meer om aan te zien. Maar nog kon de kleermaker geen afstand doen van de stof en dus besloot hij uit de sjaal nog knopen te vervaardigen voor op zijn nieuwe jas. En als hij over de markt liep, keek hij nog steeds vol trots naar de knopen. Maar ja, hij bleef tijdens zijn marktbezoeken wel eens ergens achter haken en verloor dan een knoop. En zo gebeurde het dat hij op een dag zelfs de laatste knoop van zijn jas kwijtraakte. Niets was er nu meer over van de prachtige stof die de sjah hem als beloning had gegeven; niets, behalve dit verhaal.